

Отримано: 19 квітня 2018 р.

Прорецензовано: 29 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 1 червня 2018 р.

e-mail: tetyana-tereschenko1@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-2(70)-217-219

Терещенко Т. В. Культурологічна інформація як основний фактор декодування фразеологізмів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 217–219.

УДК: 811.112.2'373.7

Терещенко Тетяна Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики німецької та французької мов,
Рівненський державний гуманітарний університет

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОР ДЕКОДУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті розкривається взаємозв'язок національної специфіки мови та процесу творення фразеологізмів. Основним завданням дослідження фразеологізмів в даній статті стає пошук способів гармонізації міжкультурної комунікації з німецькою культурою. На матеріалах мовленнєвих ситуацій продемонстровано вплив соціокультурних установок на особливості індивідуального декодування загальнокультурного значення фразеологізмів. Розглянуто механізм фіксації у фразеологізмах смислів основних культурних універсалій національної німецької культури.

Ключові слова: фразеологізм, національна німецька культура, цінність національної культури, значення фразеологічних одиниць.

Терещенко Татьяна Викторовна,
кандидат филологических наук, доцент кафедры практики немецкого и французского языков,
Ровенский государственный гуманитарный университет

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР ДЕКОДИРОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

В статье раскрывается взаимосвязь национальной специфики языка и процесса образования фразеологизмов. Основной задачей исследования фразеологизмов в данной статье становится поиск способов гармонизации межкультурной коммуникации с немецкой культурой. На материалах языковых ситуаций продемонстрировано влияние социокультурных установок на особенности индивидуального декодирования общекультурного смысла фразеологизмов. Рассмотрен механизм фиксации во фразеологизмах смыслов основных культурных універсалій национальной немецкой культуры.

Ключевые слова: фразеологизм, национальная немецкая культура, ценность национальной культуры, значение фразеологических единиц.

Tetyana Tereshchenko,
PhD in Philosophical sciences, Associate Professor of the Department of German and French languages,
Rivne State University of Humanities

CULTURAL INFORMATION AS THE MAIN FACTOR IN DECODING OF PHRASEOLOGICAL UNITS

The article reveals the interrelation of the national specificity of the language and the process of the formation of phraseological units. Search of ways of harmonization of cross-cultural communication in German culture becomes the main objective of investigation of phraseological units in this article. The present paper is a study of influence of the sociocultural installations on the peculiarities of individual experience and personal imagination of common cultural meanings of phraseological units. In the context of linguoculturology it is considered that the fixing mechanism in phraseological units depends on the meanings of the main cultural universal of national German culture. The hypothesis is expressed that the relations of hierarchy of values of culture give to phraseological units the corresponding emotional content. The analysis of results has confirmed that in daily occurrence the axiological phraseological units fixing basic values of German culture an order, discipline, diligence, a guarantee have the greatest use. Their use establishes inter-generational broadcast of standards of national culture. The conclusion is drawn that linguistic means help to create the conditions for informal communication of carriers of national culture, means of cultural identification of a discourse of the German culture in the cross-cultural environment.

Key words: phraseological unit, national German culture, value of national culture, meanings of phraseological units.

Постановка проблеми. Проблема співвідношення мови з її духовною культурою та менталітетом того чи іншого народу, мови з народною творчістю, їх взаємозалежності, увага до семантики мовних одиниць й культурно-національної семантики фразеологічних одиниць зокрема, значною мірою започаткована ще в працях О. Потебні, М. Костомарова, М. Сумцова, І. Франка, залишилась актуальною до сьогодні. Саме розвиток фразеології пов'язується з концептуальною системою носіїв мови, а їх уявлення про світ – з системою оцінок, які існують і відображаються у мові. Природа значення фразеологічних одиниць тісно пов'язана з базовими знаннями носіїв мови, з практичним досвідом особистості, з культурно-історичними традиціями певного народу, тобто в образному змісті фразеологічних одиниць втілено культурно-національне світобачення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз поняття фразеологізм став предметом наукового вивчення багатьох зарубіжних і вітчизняних лінгвістів (Ш. Баллі; М. Халлідей; Б. Фрейзер; Ч. Філлмор; Д. Сінклер; П. Ховарс, С. Д. Поливанов; В. В. Виноградов; М. М. Шанський; Н. М. Амосова; А. В. Кунін; В. М. Телія; В. Г. Гак та ін.). Аналіз фразеологізмів з точки зору культурології проводився в роботах В. М. Телія, М. Я. Кримської, Л. А. Ковалевської. М. Л. Ковшова розробила лінгвокультурологічну експериментальну методику у фразеології. Про відображення цінностей і антицінностей культури в ідіоматиці пише Р. Б. Каїрова.

Метою даної наукової розвідки є доведення того факту, що національний менталітет і вираження його у фразеологізмах підпадає під вплив наступних факторів: природно-географічного, соціального, історичного, культурного, релігійного, побутового. Саме ці чинники формують світосприйняття і світобачення етнічної спільності.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання такого **завдання**: при лінгвокультурологічній аналізі німецьких фразеологізмів виділити внутрішню форму фразеологізму, що містить образ фразеологізму, і компоненти, що співвідносяться з певною областю реальної дійсності.

Виклад основного матеріалу. Сучасна комунікація культурами характеризується наявністю в мовах форм антагонізму, коли значення мовного вислову іншої мови визначається, виходячи з установок власної національної культури. У цих умовах завдання дослідження фразеологізму – виявлення соціокультурних обставин формування мовної конструкції за правилами культурологічного аналізу дискурсу, коли приймається, що «мова в процесі комунікації не тільки описує якусь реальність за її межами, але, навпаки, сама є агентом трансформацій сенсу, формуючи і змінюючи культурні значення явищ, предметів і об'єктів в конкретних історичних рамках» [5, 18]. Не завжди можна визначити походження фразеологізму. Творцем фразеологізму може бути як одна людина, так і кілька або навіть ціла нація. Джерело фразеологізмів у найширшому сенсі – це саме життя, це політичні, економічні, релігійні та духовні думки, ідеї, обговорення, це культура всього народу і її відображення в експресії і образності мови.

Мовознавці і філософи визнають, що фразеологізми є найбільш прозорими складовими «мови» певного етносу, оскільки саме їх образність відображає характерні риси світобачення народу. Явище фразеологізації є універсальним у лінгвістиці, через наявність таких в усіх мовах, однак у кожній мові мають особливу зовнішню і внутрішню форми. Цілий ряд фразеологізмів етимологічно пов'язаний з різними сферами народної духовної культури, зокрема звичаями, прикметами, уявленнями про певні предмети та явища. Закодована у фразеологізмах інформація про своєрідну мовну картину світу розкривається через національно-культурні особливості семантики ідіом певної мови.

Мова, будучи ознакою нації, виражає культуру народу, який нею говорить, тобто національну культуру. Дві національні культури ніколи не співпадають повністю, кожна культура складається з національних і інтернаціональних одиниць, тому вивчення іноземної мови припускає не тільки освоєння нового коду і нового способу вираження думок, але і озайомлення з джерелом відомостей про національну культуру народу – носія мови, що вивчається [2]; при цьому мова розглядається в тісному зв'язку з фактами суспільного життя її творців і носіїв, з їх історією, географією, побутом, культурою і літературою [1]. Сукупність цих знань складає світ мови, що вивчається, без проникнення в який неможливо повністю зрозуміти мовні явища [3]. В основі вивчення проблеми зв'язку мови і культури лежить антропологічний підхід до мови, сформульований В. Гумбольдтом. Його ідеї отримали розвиток в самих різних гуманітарних науках, зокрема, в міждисциплінарних дослідженнях з лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації, етнолінгвістиці, соціолінгвістиці, етнопсихолінгвістиці, етнопсихосемантиці.

Визнаючи існування зв'язку мови і культури, багато вітчизняних і зарубіжних дослідників звертаються до лексичного та фразеологічного рівня мови, одиниці якого безпосередньо реагують на зміни в усіх сферах людської діяльності. Дослідники відзначають, що особливі культурно-специфічні значення слів відображають не тільки спосіб життя, характерний для мовного колективу, але й спосіб мислення [6]. І саме понятійні системи різних мов лежать в основі семантичних систем, і формують свідомість представників тієї або іншої лінгвокультурної спільноти. Учені одногласно стверджують, що незважаючи на усі загальні умови, в житті кожного народу є властиві тільки йому специфічні реалії культури, побуту, середовища, яким в іншій культурі (і понятійній системі) відповідають повні або часткові пропуски. Всі ці реалії знаходять віддзеркалення у мові, перш за все, у вигляді мовних позначень даних специфічних елементів цивілізації, що несуть культурний відбиток (у національних словесних образах).

Причиною нарощування мовних засобів вираження стає прагнення етносу до розширення меж пізнання навколишнього світу. Розвитку є стимулом до пошуку нових мовних форм відтворення нових понять і образів. Пошук мовленнєвих форм вираження ведеться більше у напрямку форми, а не у напрямку змісту. Сутність значення виступає глибинним елементом, мисленню часто доступна лише поверхнева форма.

Еволюція мови визначається цілим комплексом внутрішньомовних процесів та екстралінгвістичних чинників, завдяки яким формується унікальність національної мовної свідомості етносу. Екстралінгвістичними чинниками виступають мовні контакти, які є каталізатором основних тенденцій мовного розвитку. Під терміном «мовні контакти» ми розуміємо взаємодію структур з певними особливостями внутрішньої організації та функціональними зв'язками з середовищем – природою і суспільством, а отже контактування як наслідок має результат взаємодії культур. Контактуювання мов – це осмислення, переосмислення і концептуалізація параметрів навколишнього середовища. Наприклад, показовою у цьому відношенні є ситуація етнічних контактів на території Німеччини. Внаслідок географічного переселення та культурно-лінгвальної міграції виокремилася група племен, які, змінивши середовище проживання, вступили у взаємодію з іншими племенами. Наслідком цього стало утворення нового соціуму зі специфічним типом культури.

Транспортування німецької мови за межі споконвічної території спричинила трансформування її системи. Цей процес супроводжувався модифікаціями у лінгвокультурній системі, спричиненими адаптацією до нових умов буття. Особливості взаємодії різних культур через сприйняття іноетнічного світу проходить етапи зіставлення, протиставлення та співвиміру концептуальних сфер. В наслідок цього визначається певна стратегія номінації. Такий підхід дає змогу мовознавцям змодельовувати хід взаємодії концептуальних картин світу з точки зору лінгвістики.

Взаємодія мови і культури складається у етнічну картину, що включає в себе культурну динаміку та внутрішньомовні процеси. Етнічну картину у її багатогранності можна представити як взаємодію трьох континуумів: природного – через природну картину світу, культурного – через концепти і лінгвістичного – через мовну картину світу. Етнічний соціум через свою діяльність впливає на об'єкт довкілля, перетворюючи його на артефакт: будучи підданими культурній концептуалізації, реалії зовнішнього світу неодмінно об'єктивуються і відображаються у мові.

Лінгвокультурний компонент через свої семи *'культурна обумовленість', 'типовість для німецькомовної спільноти'* у значенні фразеологічної одиниці пов'язує семантику фразеологічного компонента (слова-етнореалії), пряме значення прототипу

фразеологічної одиниці та знання про етнокультурну дійсність. Саме комплексна культурна маркованість є характерною для частини фразеологічних одиниць. Первинну форму фразеологічної одиниці *des Teufels sein* у значенні “besessen, toll sein” розуміють як “dem Teufel zugehen”. Компонент *Teufel* виражає комплекс асоціацій з образом диявола, що поєднують язичницькі й християнські вірування. За народними віруваннями, людина, яка поводиться нерозумно, перебуває під владою нечистої сили.

Оскільки в образній основі фразеологізмів відбиваються характерологічні риси світобачення, які виступають складовою частиною поняття «менталітет», то у мовознавстві, культурології та філософії мови загальноновизнаною є думка про те, що фразеологічний склад є найбільш прозорим для втілюваних лінгвістичними засобами концептів «мови» етнокультури. Саме фразеологізми можна вважати віддзеркаленням історії народу, його душі, світобачення, характеру, звичаїв, моралі, побуту.

Той чи інший народ, запозичивши фразеологізми в іншого народу, пристосовує їх до своїх потреб, а те, що цілком підходить до їх уподобань – просто калькує, чи перефразовує. Фразеологізмам характеризуються чіткістю, влучністю, лаконічністю, дотепністю, структурною простотою і глибиною висловлення думки, образністю і життєвою мудрістю, поетичною красою і головне – метафоричністю та алегоричністю. Тому, наприклад, у фразеологізмах з елементом на позначення кольору цей самий колір відіграє чи не головне значення, даючи вичерпну характеристику означуваному об’єкту чи предмету. Слід зауважити, що колороніми можуть передаватися різними мовами двома способами:

а) при перекладі використовують відповідник лексеми зі значенням кольору: rot wie ein gekochter Krebs (нім.) – червоний, як рак (укр.) – as red as a lobster (англ.) – красный, как рак (рос.); blaues Blut (нім.) – голуба кров (укр.) – голубая кровь (рос.) – blue blood (англ.); ein wie der Rabe (нім.) – біла ворона (укр.) – белая ворона (рос.) – a white crow (англ.);

б) переклад на іншу мову здійснюється через інший колоронім. Як от позначення заздрості на англійській мові вживається зелений колір: green with envy (змучений заздрістю), to look through green glasses (заздрити), green-eyed monster (заздрість). Для української мови характерний колоронім «жовтий», наприклад, вираз “заздрість з жовтими очима”. Німецькій мові притаманне вживання в даному випадку як колороніма grün (зелений), так і gelb (жовтий): vor Neid grün und gelb werden (позеленіти від заздрості), der gelbe Neid (заздрість).

Національні, або регіональні особливості виявляються, зокрема, у специфічній образності фразеологізмів, яка виникає внаслідок неповторного поєднання понять. Образність (або суміщення бачення двох картин) завжди свідчить про семантичне перетворення цих окремо оформлених мовних одиниць. Таке перетворення часто пов’язане з існуванням постійних асоціативних реалій, тобто словесних образів-символів, які є результатом образного переосмислення предметів і явищ об’єктивної дійсності.

Вивчення семантики і внутрішньої форми фразеологічної одиниці дозволить через усвідомлення смислових і питомих орієнтацій, зафіксованих у них, встановити особливості світобачення певного народу і реконструювати культурно-мовні архетипи, які розуміються як: культурні первообрази, уявлення-символи про людину, її місце у світі та суспільстві. Саме фразеологічні вирази становлять найбільший інтерес у цьому плані, адже вони безпосередньо відбивають позамовну дійсність і мають образно-символічну основу. Дослідження фразеології у лінгвокультурному аспекті дозволить виявити специфічні риси менталітету нації, що зумовлені особливостями світосприйняття, системою моральних вимог, норм, цінностей і принципами виховання.

Шлях до пізнання менталітету народу пролягає через розуміння і аналіз фразеологізмів, що є мовними знаками національної культури. Для фразеології кожної мови є характерними окремі образні компоненти та їх сполучення, навколо яких можуть утворюватися фразеологічні групи.

Більша частина лексем-компонентів фразеологічних одиниць передає національні особливості завдяки усталеним народним асоціаціям, адже фразеологічні одиниці можемо інтерпретувати як знаки вторинної номінації дій, станів, що вже мають свої первинні назви. На основі постійних асоціативних зв’язків утворена специфічна образність фразеологічної одиниці, за допомогою якої постає національна специфіка мови, шляхи актуалізації семантики і форми фразеологічної одиниці якої залежать від менталітету лінгвокультурної спільності.

Як висновок до сказаного, ми можемо стверджувати, що явище фразеологізації є універсальним у лінгвістиці, тому що фразеологічні одиниці наявні в усіх мовах, однак у кожній мові характеризуються певними особливостями зовнішньої та внутрішньої форми. Цілий ряд фразеологізмів етимологічно пов’язаний з різними сферами народної духовної культури, зокрема обрядами, звичаями, віруваннями прикметами, уявленнями про певні предмети та явища. А закодована у фразеології інформація про мовну картину світу, декодується через інтерпретацію національно-культурних особливостей семантики ідіом. Розвиток фразеології літературної мови на тій чи іншій території свідчить про величезний внутрішній потенціал живої мови, одиниці якої, утворюючи різноманітні, інколи зовсім несподівані сполучення, здатні передавати певні відтінки мислення. Зіставлення фразеологічних одиниць різних мов, у тому числі і близькоспоріднених, розкриває не тільки смислові, а й структурні відмінності. Цінності і антицінності репрезентуються німецькими фразеологізмами, культурний фон яких проявляється через специфіку культури і традицій народу, через культурну пам’ять, укладену в семантиці компонентів фразеологізмів, за допомогою яких створюється цілісний образ. У фразеологічних одиницях, які належать до різних ареалів однієї і тієї ж мови, виявляються головним чином відмінності семантичного плану, в той час, коли структурні типи залишаються єдиними для усіх її варіантів. Це є доказом того, що національне стосується передусім смислової сторони фразеологізму.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и время // Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 687- 736.
2. Байрамова Л. К. Интерпретация фразеологизмов в словарях в свете когнитивистики и аксиологии // Фразеология и когнитивистика: в 2 т. – Т. 1. – Идиоматика и познание / под ред. Н. Ф. Алефиренко. – Белгород, 2008. – С. 298-302.
3. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов // Семантические универсалии и описание языков. / Пер. с англ. А.Д. Шмелева, под ред. Т.В. Бульгиной. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 263 – 499.
4. Онук Т.В. Особливості оказіональних модифікацій фразеологізмів у текстах німецької комерційної реклами /Т.В. Онук// Вісник МЛУ. Сер.1, Філологія. – 2008. – №3(34). – С. 74-84.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2008. – 712 с.
6. Трибуханчик А. М. Фразеологія англійської мови: походження і функціонування / А. М. Трибуханчик. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – С.130.